К СВАБОДЗЕ ДАБРА

Да 80-годдзя з дня нараджэння А. Р. Чарвякова

8 сакавіка спаўняецца 80 гадоў з дня нараджэння Аляксандра Рыгоравіча Чарвякова — камуніста ленінскай загартоўкі, чалавека, які амаль семнаццаць гадоў стаяў на чале Беларускай Савецкай дзяржавы. З імем гэтага вядомага грамадскага і дзяржаўнага дзеяча звязана шмат слаўных старонак у гісторыі нашай рэспублікі. Ён прымаў актыўны ўдзел у Лютаўскай і ў Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыях, быў камісарам па беларускіх справах пры Саўнаркоме РСФСР.

Аляксандр Рыгоравіч унёс вялікі ўклад у стварэнне БССР, падпісаў Маніфест аб яе абвяшчэнні. Са снежня 1920 года А. Р. Чарвякоў — старшыня ЦВК і Саўнаркома БССР, а з 1924 года — старшыня ЦВК БССР, член бюро ЦК КП(б)Б.

Аляксандр Рыгоравіч многае зрабіў для стварэння Саюза ССР, умацавання дружбы народаў нашай краіны. Ён быў адным са старшынях ЦВК СССР. Усё сваё свядомае жыццё А. Р. Чарвякоў прысвяціў барацьбе за перамогу вялікай справы Камуністычнай партыі, за ўмацаванне і працвітанне Савецкай Беларусі.

Прапануем чытачам «Настаўніцкай газеты» раздзел з кнігі кандыдата гістарычных навук Уладзіміра Якутава «З адкрытым сэрцам».

***

Саша вытрымаў экстэрнам экзамены на званне народнага настаўніка. Здаўшы апошні прадмет, ён прыбег дамоў задаволены, у стомленых вачах свяцілася радасць.

— Мамачка, мама павіншаваць мяне! — ледзь пераступіўшы парог, сказаў ён. — Я народны настаўнік!

Марыя Дзмітраўна, нічога не сказаўшы, моцна пацалавала сына. У гонар такой падзеі Рыгор Станіслававіч наладзіў сціплы вечар.

А калі ўсе госці разышліся, Саша нечакана папрасіў бацькоў:

— Дазвольце мне з'ездзіць на радзіму, у Дукорку.

— Ты ж павінен праз два дні ісці ў вучэбнае ўпраўленне? — здзіўлена спытала Марыя Дзмітраўна.

— Я, мамачка, да гэтага часу вярнуся.

Праз суткі Аляксандр быў ужо ў Дукорцы.

Час знаходжання на радзіме праляцеў непрыкметна. Саша не паспеў агледзецца, як трэба было збірацца назад. Яму вельмі хацелася пабыць яшчэ некалькі дзён у Дукорцы, але справы прыспешвалі. Ён вырашыў ехаць вячэрнім поездам і заспяшаўся, каб не спазніцца да яго. Супакоіўся ён толькі, калі сеў у вагон.

Поезд прыбыў у Вільна а восьмай гадзіне раніцы.

«Вельмі ўдала. Якраз паспею да пачатку работы ўпраўлення. Усе будуць на месцы», — падумаў Аляксандр, выходзячы з вагона на перон.

Ён быў радасна ўзбуджаны. Ззаду засталіся гады вучобы ў гарадскім вучылішчы, цяжкія экзамены на званне народнага настаўніка. І вось цяпер семнаццацігадовы сын дробнага служачага, ураджэнец беларускай вёсачкі Дукорка робіць першы крок у самастойнае жыццё. Будучыня паўставала перад ім у вясёлкавых колерах: школа, урокі з дзецьмі, па вечарах любімы занятак — чытанне Пушкіна, Тургенева, Гогаля.

Хлопец не заўважыў, як апынуўся на шырокай прывакзальнай плошчы. Ён спыніўся, раздумваючы, куды пайсці.

Пасля працяглых хаджэнняў па вузкіх лабірынтах вулачак ён апынуўся ля дома № 54 па вуліцы Вялікай. Ля ўваходу вісеў надпіс: «Упраўленне Віленскай вучэбнай акругі».

Падышоў да масіўных парадных дзвярэй і нерашуча спыніўся. Добры настрой адразу ж згаснуў. «А раптам не прымуць, — падумаў малады настаўнік.— Што тады?» Гэта думка з'явілася ўпершыню, і яму неяк стала не па сабе. Чамусьці здалося, што і касцюм, нядаўна куплены па ніштаватай цане, яму не да твару, і саквояж вельмі стары і пацёрты, і паліто кароткае і нязручнае.

Аляксандр з цяжкасцю прымусіў сябе адчыніць дзверы і ўвайсці ў памяшканне. Ён павольна, з апаскай, ішоў па доўгаму калідору, чытаючы надпісы на бліскучых металічных шыльдачках, якія віселі на кожных дзвярах. Вось, нарэшце, і тое, што яму патрэбна: «Папячыцель Віленскай вучэбнай акругі».

— А папячыцель па вашых справах не прымае, звярніцеся да інспектара, — сказалі яму.

— Можна да вас, пан інспектар? — спытаў Аляксандр, спыніўшыся ля парога.

Інспектар сядзеў у глыбіні прасторнага кабінета за вялікім дубовым сталом, застаўленым мармуровым чарнільным прыборам, статуэткамі і стосамі кніг, чытаў паперы. Прайшла пакутлівая хвіліна. Аляксандр не ведаў, што рабіць: яшчэ раз патрывожыць просьбай інспектара або пайсці.

— Калі ўжо зайшлі...

Настаўнік падышоў да стала. У гэты час з шумам расчыніліся дзверы, і на парозе з'явіліся дзве фігуры: нізенькі пухлы жандар і малады, прыстойна апрануты хлопчык.

— Вось той разумнік, ваша благароддзе, — прабасіў жандар.

— Лабас! Добры дзень! — спакойна, з лёгкай усмешкай сказаў літовец.

Інспектар пачырванеў. Ён падняўся з крэсла, выйшаў з-за стала і нячутна, быццам кошка, што ўбачыла мыш, наблізіўся да маладога чалавека.

— Чаму вы парушаеце закон? — прашыпеў ён прама ў твар літоўскаму хлопчыку. — Чаму свавольнічаеце? Хто вам даў права?—і нечакана крыкнуў: — Прэч адсюль!

Барвовая чырвань пакрыла не толькі твар, але і шыю інспектара. Губы яго дрыжэлі. Ён павярнуўся да таўсцяка-жандара і, ледзь стрымліваючы гнеўны парыў, сказаў надтрэснутым, клякотным голасам:

— Гэта вы іх распусцілі! У дэмакратыю гуляеце! А такіх у Сібір, у Сібір трэба!

— Меры прымаюцца, ваша благароддзе, — апраўдваўся жандар.

Інспектар падрыхтаваўся было слухаць жандара, але тут убачыў наведвальніка ў кабінеце, невыразна прамармытаў: «Добра, потым». І падышоў да Аляксандра.

— З кім маю гонар?

— Аляксандр Рыгоравіч Чарвякоў. Скончыў гарадское вучылішча. Накіраваны да вас на службу. — Юнак дастаў з унутранай кішэні пінжака пасведчанне, пашпарт і працягнуў іх інспектару.

— Так, значыць, вы беларус?

— Так, ваша благароддзе.— Аляксандр заўважыў, як па твару чыноўніка прабегла халодная усмешка.

— Добра, пан Чарвякоў,— сказаў інспектар, ладкуючыся ў крэсле. — Вы пакуль пачакайце там, у калідоры.

Аляксандр мінут дваццаць хадзіў у калідоры. У галаву лезлі самыя змрочныя думкі.

З кабінета інспектара выйшаў жандар.

— Зайдзіце, вас завуць іх благароддзе,— сказаў ён настаўніку.

— Ну-с, пан народны настаўнік,— сказаў інспектар, — вам пашанцавала. У Трокскім павеце ёсць ваканскія ў адным з прыходскіх вучылішчаў. Паедзеце туды, у Сумялiжскую воласць. Але дазвольце пацікавіцца, што вас прымусіла стаць на шлях народнай адукацыі — прызнанне, душэўны парыў або меркантыльныя інтарэсы.

— Дзяцей люблю, ваша благароддзе.

— Пахвальна, пан Чарвякоў, вельмі пахвальна.

У школе яго сустрэлі, хоць і крыху насцярожана, але даволі ветліва. Аляксандр уладкаваўся з жыллём, харчаваннем. Да пачатку заняткаў яшчэ заставалася шмат часу: у Літве, як і ў Беларусі, сялянскія дзеці маглі хадзіць у школу толькі глыбокай восенню. Да гэтага яны працавалі ў полі, пасвілі жывёлу. Неспакойны, цікаўны настаўнік ні хвіліны не сядзеў без справы. Ён хутка пазнаёміўся з многімі сялянамі, даведаўся ад іх пра гісторыю вёскі. Аказваецца, яна была заснавана ў 1863 годзе, калі сюды перасялілі некалькі рускіх сялянскіх сем'яў.

— Навокал нас на хутарах жывуць палякі і літоўцы,— гаварылі новыя знаёмыя.— Мы тут быццам на астраўку.

Чарвякоў яшчэ ў вучылішчы чуў аб русіфікацыі Прыбалтыйскага краю. І гэта вёска была наглядвай ілюстрацыяй палітыкі царскага ўрада. За кароткі час Аляксандр абышоў і аб'ехаў ледзь не ўвесь Трокскі павет. Ён бачыў, што тут жывуць людзі розных нацыянальнасцей: палякі, літоўцы, рускія, беларусы, татары.

— І чаго людзям трэба? Жылі б мірна, дружна,— разгаварыўся аднойчы настаўнік з валасным прыставам. — З-за дробязей жа адзін на аднаго рукі падымаюць: то карова зайшла на луг суседа, то хтосьці ліхую баразну да сваёй паласы прырэзаў, то спрабуюць даказаць, чыя рэлігія лепшая...

— Маладыя вы яшчэ, пан настаўнік,— хітра падміргнуў прыстаў.—Чым больш яны сварацца паміж сабой, тым нам спакайней.

Час ішоў. Нарэшце, настала вучэбная пара. Аляксандр Рыгоравіч не раз гутарыў з сельскімі настаўнікамі, ведаў, што працаваць у вясковай школе нялёгка, але ніколі не думаў, што столькі цяжкасцей адразу зваліцца на яго плечы. Заняткі даваліся весці ў дзве змены, у чатырох групах. У адным класе сядзелі вучні розных узростаў. Вучні часта прапускалі ўрокі: у аднаго абутак парваўся, другога бацька на работу паслаў, трэцяга пакінулі дагледзець малышоў.

Але галоўная цяжкасць была не ў гэтым. Калі настаўнік у першы дзень пазнаёміўся з вучнямі, то высветлілася, што амаль усе яны палякі і літоўцы, якія не ведаюць рускай мовы. Аляксандр Рыгоравіч вёў урок і па тварах дзяцей — безудзельных, напружаных—бачыў, што тыя яго не разумеюць. А сам ён слаба ведаў і польскую, і літоўскую мовы.

«Вось задача, — думаў ён, прыходзіўшы увечары дамоў стомлены, зусім незадаволены сваёй працай. — Дзе ж выйсце? Можна, вядома, зрабіць так, як асобныя настаўнікі, якія ні на крок не адыходзяць ад «Праграмы прадметаў, выкладаемых у народных вучылішчах ведамстваў Міністэрства народнай асветы». Але Чарвякоў рашуча адхіліў гэтую думку. Ён прыходзіць у школу не за тым, каб адбыць гадзіны і атрымаць за іх плату. Важна даць дзецям веды. Пасля доўгага роздуму Аляксандр Рыгоравіч цвёрда вырашыў: «Чорт з ёю, з міністэрскай праграмай, з тым, што хочуць чыноўнікі з Пецярбурга. Я буду вучыць дзяцей на іх роднай мове — толькі так яны змогуць чаму-небудзь навучыцца».

Чарвякоў з уласцівым яму стараннем і настойлівасцю ўзяўся за вывучэнне польскай і літоўскай моваў. Ён хадзіў па хутарах, сустракаўся з сялянамі — бацькамі вучняў, уважліва слухаў польскую і літоўскую мовы. Ды і школа яму шмат давала. Паводле яго задання дзеці выраблялі сваімі рукамі няхітрыя рэчы — «наглядныя дапаможнікі» і на ўроках расказвалі, як яны называюцца па-польску, па-літоўску, а Аляксандр Рыгоравіч называў прадметы па-руску. Так хутка папаўняўся слоўнік і ў вучняў, і ў настаўніка.

Аднойчы адбыўся такі выпадак. Аляксандр Рыгоравіч штосьці тлумачыў на ўроку па-літоўску, і клас пачаў рагатаць.

— У чым справа, дзеці? — спытаў настаўнік, не разумеючы.

Вучні збянтэжыліся.

— Вы няправільна вымаўляеце нашы словы,— сказаў самы храбры Вайткунас.

— А-а,— і Аляксандр Рыгоравіч весела рассмяяўся. Потым сказаў сур'ёзна:— Вы таксама дрэнна гаворыце па-руску, але ж я з вас не смяюся. Давайце так і дагаворымся: больш не смяяцца. Будзем лепш праўляць адзін аднаго, падказваць, як трэба гаварыць правільна. Згодны?

— Герай. Добжэ. Добра, — затараторылі дзеці.

У гэту школу ён прывёз вучыцца свайго малодшага брата Аркадзя.

«Да гэтага часу ў мяне засталося ў памяці, як Аляксандр праводзіў з намі заняткі. Гэта былі яркія і запамінальныя гадзіны ў нашым жыцці,— піша ў сваіх успамінах Аркадзь Рыгоравіч.— Памятаю, як на гадавыя экзамены нас вазілі ў Сумялішкі, дзе, акрамя нашай школы, удзельнічалі і вучні іншых школ воласці. І, вядома, з ведамі і пісьменнасцю вучняў нашай школы іншыя не маглі параўнацца».

Дзеці хутка палюбілі настаўніка. З павагай адносіліся да Чарвякова і мясцовыя сяляне.

— Аляксандр Рыгоравіч, зайшлі б да нас на хутар,— часта запрашалі яны.

Чарвякоў ахвотна прымаў такія запрашэнні.

Любіў Чарвякоў бываць і на «пасядзел-

Уладзімір ЯКУТАЎ,
кандыдат гістарычных навук.

ПРЭЗІДЭНЦКАЯ БІБЛІЯТЭКА РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

З поўным тэкстам дакумента можна азнаёміцца ў бібліятэцы